

УДК: 37(09)(477) “18/19” –051 О. Попович

ПЕРСОНАЛІЯ ОМЕЛЯНА ПОПОВИЧА В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОСТІ

Лариса Платаш

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, 58000 Чернівці, Україна*

Проаналізовано педагогічні ідеї та громадсько-просвітницьку діяльність О. Поповича – педагога, видавця і просвітницького діяча Буковини кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: педагогічні ідеї, Буковина, педагог Буковини, громадський діяч Буковини.

Постановка проблеми. Проблеми розвитку освіти на Буковині привертала увагу дослідників, починаючи з другої половини XIX століття, адже саме на цей період припадає процес утвердження та реформування українського шкільництва в краї. Окремі аспекти життєдіяльності О. Поповича неодноразово ставали предметом наукових розвідок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково йдеться про О. Поповича в працях з історії краю (В. Ботушанський, О. Ботушанський, П. Брицький, О. Добржанський, Т. Марусик, М. Романець, Б. Тимошук, О. Погорелова, Л. Шологон та ін.), історії української школи і педагогіки (Г. Білавич, Д. Герцюк, Т. Завгородня, І. Козак), у контексті досліджень історії буковинського шкільництва (О. Пенішкевич, І. Ковальчук, Л. Кобилянська, І. Петрюк, Л. Тимчук), у низці наукових публікацій (Н. Бежан, С. Далавурак, Б. Мельничук, І. Снігур, В. Филипчук, Т. Шоліна та ін.). Свідченням уваги до освітньо-методичної та літературної діяльності О. Поповича є дослідження І. Карбулицького, І. Герасимовича, О. Маковея, праці сучасних науковців С. Далавурак, І. Снігур, Н. Бежан, Ю. Гусар, М. Гнеп, Т. Завгородньої, О. Пенішкевич, М. Іванюка, І. Ковальчук, І. Козак, Б. Мельничука, М. Юрійчука. Увага вітчизняних науковців до персоналії буковинського просвітника засвідчує актуальність його ідей і здобутків для сучасної школи.

Формулювання мети статті. Ставили за мету проаналізувати педагогічні ідеї та громадсько-просвітницьку діяльність О. Поповича.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці XIX – на початку XX століття ім'я цієї авторитетної і поважної людини – Омеляна Олександровича

Поповича (1856–1930) – було широко відомим в освітніх колах як на Буковині, так і за її межами. Його “мурашкова” працьовитість і завзятість позитивно впливала на будь-яку справу, за яку брався учитель-практик, а згодом – крайовий шкільний інспектор Буковини та крайовий інспектор учительських семінарій і народних шкіл “Рідної школи” у Львові, член Буковинської крайової шкільної ради, перший директор іспитової комісії для народних і виділових шкіл. Своїм працелюбством, оптимізмом, відданістю суспільним ідеям та наполегливістю О. Попович прагнув максимально сприяти розширенню та зміцненню національних позицій корінних українців краю. Він – довголітній посол до Буковинського сейму, член Крайового віділу, редактор і співробітник багатьох українських часописів і видавництв у Чернівцях, а у часи існування Західноукраїнської Народної Республіки – віце-президент Української Національної Ради. Разом з передовими діячами української інтелігенції він багато зробив для розвитку освіти й культури краю, для забезпечення політичних, соціальних та економічних прав автохтонів Буковини.

Зі спогадів сучасників О. Попович постає перед нами як непересічна особистість, сильна, твердої волі й характеру, безкомпромісна, але водночас витримана, поміркована. На якій ділянці суспільного життя він би не працював – скрізь трудився на совість, скрупульозно ставлячись до своїх обов’язків та організовуючи навколо себе колег, учнів. Для праць цього часу притаманні, крім визначених позитивних рис особистості видатного краянину, односторонність джерельної бази, не завжди послідовний рівень висновків і узагальнень, термінологічна невизначеність, наявність помилок фактичного характеру, відсутність цілісного уявлення про місце і роль О. Поповича у народо-вському русі.

Провідною у багатогранному творчому житті О. Поповича була педагогічна діяльність, яка охоплювала такі напрями: викладацький, організаційний, методичний та науково-теоретичний. Беручи до уваги об’єктивні та суб’єктивні чинники, що вплинули на діяльність О. Поповича як організатора українського шкільництва, у ній можна виокремити два періоди (буковинський та галицький), спільним для яких є зосередження уваги на питаннях організації освітнього процесу.

Буковинський період інспекторської діяльності О. Поповича розпочинається з активізації пошуків шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу у народних школах краю та охоплює такі напрями:

- *організаційний* (засновано 200 українських шкіл, 1000 українських класів, в яких навчалось понад 40 000 дітей; запроваджено “науку зведену” (у 157 народних школах краю, у 60 із них – 227 українських доповнювальних курсів) та “курси анальфабетів”;

створено український інспекторат при повітових та Крайовій шкільній раді);

- *конструктивно-проектувальний* (разом із однодумцями домігся впровадження фонетичного правопису в народних та середніх школах Буковини, введення української мови як мови викладання та діловодства у школах краю; поєднував освітньо-методичну та видавничу діяльності);
- *контролюючий* (виконання обов'язків управителя народної школи у Монастирську, повітового інспектора, референта Крайової шкільної ради);
- *просвітній* (спільними зусиллями з однодумцями згуртував національно свідому педагогічну еліту Буковини; відстоював права українців, організовував і здійснював фахову підготовку педагогічних кадрів, “піднімав народ руський Буковини на рівній ступінь духовного, морального та освітнього розвитку з іншими народами”).

Цілісний аналіз архівних матеріалів дав змогу виокремити чотири напрями діяльності О. Поповича у період перебування в Галичині:

- *організаційний* (здійснення “візитації” референтом всенародних шкіл Львова та виявлення недоліків у їхній роботі; участь у створенні й реорганізації україномовних народних шкіл (с. Комарня, с. Левандівка, с. Личаків, об'єднання дівочої (жіночої) та чоловічої шкіл ім. Т. Шевченка та ін.), відкриття гімназії (при дівочій школі ім. Т. Шевченка у Львові), приватної чоловічої семінарії УПТ при народній школі ім. Б. Грінченка), курсу для неграмотних у школі ім. Шашкевича (1922); запровадження прийому та звільнення з роботи вчителів лише з подання головної управи товариства чи її філій, введення загального розпорядку діяльності навчальних закладів на основі розробленого ним “Проекту усталення вільних днів від науки” (1923); звільнення школярів із малозабезпечених сімей від оплати за навчання; організація і проведення педагогічних конференцій);
- *навчально-методичний* (укладання навчальних планів для українських всенародних шкіл, запровадження єдиного поділу годин та довантаження учителів навчальними годинами; розробка Шкільною комісією (голова О. Попович) “Прагматики службової” та “Правильника”, які використовували вчителі як настільні книги; створення підручників (“Граматичні вправи”, “Граматичні вправи для всенародних шкіл” у чотирьох частинах (1924, 1925, 1926, 1930), “Граматичні вправи для вислих клас всенародних шкіл, а низших клас середніх із фахових шкіл та й

до самонавчання на підставі “Граматики української мови” В. Сімовича” (1928) та ін.);

- *координаційно-організаторський* (з метою видання україномовної навчальної літератури для народних шкіл Галичини, налагодження тісної співпраці із видавничою комісією товариства «Взаїмна поміч галицьких учителів та учительок» (1925);
- *видавничий* (видання навчально-методичної літератури для всенародних шкіл та “вищих кляс” провідних педагогів Галичини досліджуваного періоду (С. Рудницький “Географія України”, В. Радзикович, С. Федорчаков “Українська читанка для II-IV кл.”, Ф. Колесса “Народна усна словесність”, Ю. Рудницький “Німецька читанка на VIII клас всенародних шкіл”, К. Кохникевич “Товарознавство”, “Лекційний дневник для народних шкіл”, В. Сімович “Грамматика української мови” та ін.), рецензування видавничої літератури (С. Біленький “Біблійні образки”, Я. Левицький “Біблійна історія Нового Завіту” та “Біблійна історія Старого Завіту” та ін.).

У багатоаспектній методичній спадщині О. Поповича (близько 60) заслуговують на увагу праці, присвячені фаховій підготовці вчителя – “Наука читання і граматики” (1894), “Наука мови в школі народній” (1905), “Слово до вчителя” (1928), у яких автор акцентував на необхідності взаємообміну педагогічним досвідом, досконалому володінні змістом навчального предмета і методикою його викладання. О. Попович узагальнив вимоги до особистості вчителя, серед яких виокремлюємо: *професійні* (високий рівень освітньо-методичної підготовки, добрий організатор, постійне самовдосконалення), *особистісні* (рішучість, енергійність, працьовитість, тверда воля і характер, терпеливість), *морально-етичні* (любов до професії і дітей, небагатослівність, громадянська мужність, носій високих моральних якостей).

Методична спадщина О. Поповича містить конкретні практичні поради педагогам щодо ефективної організації навчально-виховного процесу: 1) застосування дидактичних принципів науковості, доступності, зв'язку із життям, свідомості й активності учнів у процесі здобуття знань; 2) використання таких форм організації навчально-виховної роботи, як “дослідні роботи”, “прогульки” (екскурсії), робота в “городцях” (пришкільних ділянках), гуртки за інтересами; 3) вдосконалення методів навчання, перехід від догматичних методів до науково-дослідних, експериментальних, практичних, спрямованих на активізацію уваги й пізнавальної діяльності учнів; 4) комплексне використання засобів навчання (підручників, посібників, приладів, інструментів, наочного матеріалу).

Провідне місце у методичних працях О. Поповича посідає питання рідної мови й народної творчості (“Справа управилення рускої правописи” (1888), “Наука мови в школі народній” (1905), “Учімсярускої мови” (1906), “Грамматика а стилістика в народній школі” (1906, 1908), “Наука мови в школі народній” (1908)). У праці “Рускаязыкоучебная книжка для нижній степени австрийско-русских народних школ” знаходимо методичні принципи навчання мови. Серед них – активізація словникового запасу, розвитку мислення та мовлення; зв’язок навчання з життєвим досвідом та знаннями дитини.

У працях “Наука читання і граматики: методичний поради́к” (1894), “Наука читання і писання: методика науки в школі народній. Ч. 2” (1899), “Методика науки в школі народній” (1899), “Мова учителя а ученика” (1906) О. Попович радить вчителям дотримуватися методичних правил проведення уроку (логічність, зрозумілість та послідовність викладу, чітке формулювання запитань; добір інформації з кількох підручників та додаткової літератури).

О. Попович як педагог вперше на Буковині ввів у навчально-виховний процес початкової школи опорні сигнали для свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу, обґрунтував ідею про єдність навчання читання і письма, виокремив чотири ступені навчання (виразність, асоціація, система, метод); подав алгоритм вивчення нового звуку; у запропонованій методиці вивчення літературних творів виокремив та обґрунтував три взаємопов’язані між собою ступені вироблення вміння швидко й правильно читати: 1) ступінь виразного читання звуків (механічний або технічний); 2) логічний ступінь (розуміння тексту); 3) ступінь вимовного читання.

О. Попович методично обґрунтував “ступені” побудови експериментальної роботи, які лежать в основі сучасної методики вивчення природничих явищ: 1) стадія підготовки; 2) експеримент (стадія “подачі”); 3) пояснення явища, узагальнення та виокремлення основного; 4) усвідомлення результатів експерименту, “поглиблення” знань; 5) виведення загального правила (закону), його запам’ятовування, осмислення і застосування у повсякденному житті; 6) введення вивченого поняття у систему міжпредметних зв’язків та його практичного застосування.

Педагогічні ідеї О. Поповича були новаторськими у досліджуваний нами період, сформувались й розвивались відповідно до творчих пошуків буковинської педагогічної думки і залишаються актуальними в наш час.

У створених О. Поповичем українських підручниках з чітко означеним національно-патріотичним спрямуванням, у яких особлива увага акцентується на розвивальній та самоосвітній функціях, добре витримано географічний принцип, що є цінним внеском у розвиток національної освіти краю. Пропонований у підручниках достатній фактологічний навчальний

матеріал потребував від учителя проблемного викладання та спрямування на розвиток творчості й самостійності пошуку учнів. Відмова від етимологічного правопису зробила зміст навчального матеріалу підручників О. Поповича більш зрозумілим, наближеним до життя. А це сприяло “духовному розвою народу” (І. Карбулицький, 1905) та “цілковитому народному національному відродженню” (О. Барвінський, 1892).

Вагому роль і значення у формуванні особистості дитини О. Попович відводив релігійно-моральним основам родини, взаємозв'язку сім'ї, школи та громадськості. У працях “Дитину ховати, то камінь глодами” (1885), “Приписи шкільних законів, важні для родичів” (1901) педагог обґрунтував основні засади сімейного виховання.

Багатим, цікавим за змістом та різноманітним за тематикою, наповненням та призначенням є літературний доробок О. Поповича. Він адресований різновіковому контингенту читача й охоплює оповідання, образки, твори-мініатюри, казки, перекази, переклади, пісні, вірші, байки, інтимну лірику, які опубліковані у крайовій періодиці одноосібними працями або вміщені у навчальній літературі. Мемуарне історичне дослідження О. Поповича “Відродження Буковини”, назване ще його сучасниками як “історичний документ ментальності українців краю”, сьогодні є одним з найбільш авторитетних першоджерел з історії Буковини, до якого звертаються дослідники різних галузей – громадсько-політичної та соціально-економічної сфери, культури й освіти.

Отже, гуманістична спрямованість педагогічних праць О. Поповича сприяли підвищенню рівня навчально-виховного процесу в навчальних закладах краю і вирішенню нагальних освітніх проблем. Концептуальні засади управлінської та педагогічної діяльності, реалізовані крайовим інспектором, варто розглядати як вагоме теоретико-методичне підґрунтя для реформування сучасної школи. Основана на засадах гуманізму, демократизму, народності й професійної компетентності освітня діяльність О. Поповича знаходила визнання і пошанування серед його однодумців: О. Барвінського, М. Гараса, І. Герасимовича, І. Карбулицького, М. Кордуби, К. Малицької, К. Левицького, О. Маковея, В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького та громадськості.

В історико-педагогічній літературі, архівних документах містяться окремі відомості про участь педагога у роботі громадських культурно-освітніх організацій Буковини і Галичини. Зокрема, за участю О. Поповича створено мережу українських товариств на Буковині, серед яких – “Союз”, “Согласіє”, “Українська школа”, “Буковинський боян”, “Жіноча громада”, “Вільнодумний союз”, “Український народний дім” та ін. Головною формою участі просвітника у народовському русі 80-х років XIX ст. було членство у більшості товариств, які діяли на той час у краї. Педагог висував чіткі вимоги

до змісту діяльності громадських товариств: 1) демократичне спрямування; 2) опозиційність; 3) самостійність у прийнятті рішень.

Серед беззаперечних заслуг О. Поповича (члена педагогічних товариств “Руської бесіди”, “Української школи”, “Vereinder Lehrerund Lehreriren”, “Bukowiner Landes-Lehrerverein”, “Вільної організації українського учительства на Буковині” (Чернівці), “Українського педагогічного товариства”, “Рідної Школи” (Львів) є впровадження фонетичного правопису, вивчення української мови у народних школах, опіка “преважними і пекучими питаннями руского шкільництва і учительства” та звернення “з письменними петиціями до властей” із проханням посприяти у реорганізації та забезпеченні навчально-методичним приладдям існуючих та новостворених шкіл.

На духовний розвиток населення О. Попович впливав через видання навчальної та просвітницької літератури, виїзні засідання “Народного університету”, роботу якого координував педагог як голова організаційної секції. Водночас просвітник тричі (1899–1901, 1904–1906, 1909–1912) очолював товариство “Українська школа” та спеціальну іспитову комісію середніх шкіл. При головному відділі товариства “Рідна Школа” у Львові О. Попович очолював “поодиноких референтів з 2–3 навчальних предметів” та шкільну комісію, що уклало шкільні підручники, володів дорадчим голосом з питань організації національного шкільництва.

Аналіз архівних матеріалів дав підстави виокремити такі головні напрями просвітньої роботи О. Поповича: 1) заснування читалень та філій товариств як осередків просвіти і народного життя по селах; 2) подолання неписьменності населення завдяки організації “курсів анальфabetів”; 3) створення курсів ведення ділових паперів українською мовою у Чернівцях, Кіцмані, Вижниці, Сереті; 4) видання підручників, часописів, літературних видань для читалень й бібліотек; 5) економічна просвіта молоді та дорослих, підтримання кооперативного руху; 6) благодійницька діяльність у справі навчання дітей із малозабезпечених сімей, будівництва нових шкільних приміщень (“Бурса імені Осипа Федьковича”, 1905), придбання навчального приладдя та художньої літератури, постійна сплата членських внесків українських товариств. Особливе місце у діяльності товариств за участю О. Поповича посідали заходи відзначення національних свят, важливих подій в житті буковинців (зокрема й відкриття шкіл), вечорниць, ювілейних дат відомих діячів та ін.

Видавнича діяльність О. Поповича започаткована літературною збіркою “Вперед” (1874). Педагог займався укладанням та редагуванням освітянських та публіцистичних видань (“Бібліотека для молодіжи, селян і міщанства” (1885–1894), з 1894 р. – “Ластівка”; “Ілюстрований православний календар” (1880–1918), “Буковинський православний календар” (1874–1918),

“Читальня” (1911–1914)). На їхніх сторінках видавець популяризував твори С. Воробкевича, І. Котляревського, М. Лисенка, Б. Лепкого, І. Нечуя-Левицького, Г. Хоткевича, Т. Шевченка, Ю. Федьковича, І. Франка.

О. Попович також прилучився до кооперативного руху на Буковині через створення у 1910 р. крайової торговельної інституції “Буковинська торгівля”, яка постачала промислові товари у села і міста краю.

Погляди О. Поповича періоду Першої світової війни кардинально (загалом) не змінилися, хоч і трансформувалися під впливом вимог часу. Емігрувавши за кордон, педагог брав активну участь у просвітницькій діяльності, надавав методичну допомогу у створенні шкіл для біженців, “курсів анальфбетів”, відновив видання газети “Буковина” та “Буковинського православного календаря”, організовував школи для емігрантів: при “Українській культурній раді” (Відень), Комітеті допомоги українським біженцям (Прага), надавав консультації з питань організації освіти.

За ініціативи О. Поповича у Буковинському сеймі (1903, 1911) були обговорені й ухвалені законопроекти про підвищення заробітної платні вчителям, прийнято “Закон про упорядкування учительської платні” (1908), а у 1912-1913 рр. педагог очолив Четверту українську курію крайового сейму.

О. Попович – організатор Українського крайового комітету (Чернівці, 1918) Української національної ради у Львові та голова міжнародної (міжнаціональної) комісії, один із організаторів Буковинського віча (листопад, 1918). Гнучкість і широта мислення, політичні переконання, радикально-демократичний характер суспільно-політичних поглядів педагога спонукали його до ініціювання нормалізації українсько-німецько-румунських відносин.

Висновки. Як видно із аналізу джерельної бази, характерними рисами громадсько-просвітницької діяльності О. Поповича були гуртування навколо себе активних педагогічних сил та виховання молоді у дусі національного патріотизму; реалізація національно-громадських поглядів опосередковано чи через своїх однодумців; уникнення відкритих конфліктів та схильність до компромісів; національний світогляд, непохитна віра у правильність прийнятих рішень; налагодження зв'язків у суспільних сферах краю; прилучення до просвітнього руху педагогічних товариств Львова. Лідерство й громадська активність педагога в освіті, культурному й політичному житті краю спонукали до пошуку якісно нових форм втілення української ідеї й розробки педагогічних питань. Простежується й еволюція мети, завдань і розширення сфери діяльності, що зміцнювало прихильність української громадськості до його особи. Про визнання заслуг О. Поповича засвідчують австрійський Орден Залізної Корони III класу та створення у 1905 р. особного фонду “Стипендія імені О. Поповича” для заохочення кращих учнів, що була

запроваджена у школах Буковини з 1905/06 н. р. У наш час відновлена як “Премія імені Омеляна Поповича для заохочення педагогічних працівників” (1992) із присвоєнням почесної відзнаки “Лауреат премії імені Омеляна Поповича” (2004) Чернівецькою обласною державною адміністрацією.

1. *Платаш Л.* Омелян Попович – подвижник українського шкільництва на Буковині кінця XIX ст. – першої третини XX ст. / Л. Платаш // Південноукраїнський правничий часопис. – Одеса, 2007. – № 4. – С. 282–284.
2. *Платаш Л.* Просвітницька та громадська діяльність Омеляна Поповича // Людинознавчі студії: Зб. наук. пр. Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка / Л. Платаш. – Дрогобич : Вимір, 2006. – Вип. 13. Педагогіка. – С. 185–194.

PERSONALITY OF OMELIAN POPOVYCH IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES OF TODAY

LarysaPlatash

*Yuriy Fedkovych National University of Chernivtsi
Kotsubyns'ky Str., 2, UA – 58000 Chernivtsi, Ukraine*

The paper explores the pedagogical ideas, public and educational activity of O. Popovych as a teacher, publisher and educational leader in Bukovyna at the end of the XIX th – the beginning of the XX th century.

Key words: educational ideas, Bukovyna, educator of Bukovyna, public leader of Bukovyna.

**ПЕРСОНАЛІЯ ЕМЕЛЬЯНА ПОПОВИЧА В ІСТОРИКО-
ПЕДАГОГІЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ СОВРЕМЕННОСТИ**

Лариса Платаш

*Черновецкий государственный университет имени Юрия Федковича
ул. Коцюбинского, 2, 58000 Черновцы, Украина*

В статье проанализировано педагогические идеи и общественно-просветительскую деятельность Е. Поповича – педагога, издателя и просветителя Буковины конца XIX- начала XX столетия.

Ключевые слова: педагогические идеи, Буковина, педагог Буковины, общественный деятель Буковины.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2012

Прийнята до друку 14.11.2012